

Галломанія в російськомовних творах Григорія Квітки-Основ'яненка

Вікторія ЛЕБОВИЧ*

Кафедра української філології, Інститут слов'янської та балтійської філології, Будапештський університет імені Лоранда Етвеша, Múzeum krt. (Музеум керет) 4/D, 1088 Будапешт, Угорщина

Received: 17 December 2024 • Accepted: 22 February 2025

© The Author, 2025

АНОТАЦІЯ

Явище, пов'язане з надзвичайною захопленістю Францією, її населенням, французькою мовою, культурою, мистецтвом, звичаями тощо, яке у XVIII столітті охопило майже всю Європу, отримало назву «галломанія» від назви кельтських племен галлів, які населяли територію Франції дві тисячі років тому. Ця пристрасна повага до всього французького, що виражалася у бажанні всіляко наслідувати французів та звеличувати їх над іншими народами, процвітала у вищих прошарках європейського суспільства епохи Просвітництва. Для дворян галломанія була також засобом відмежування від інших прошарків суспільства. Пізніше вона в багатьох випадках перетворилася на галлофобію, тобто нетерпимість, ненависть і засудження усього французького.

В українській літературі XIX століття зображення галломанії тогочасного суспільства зустрічається нечасто, що пояснюється відсутністю вищих верств суспільства та традиційним сільськогосподарським укладом життя українців, а також тогочасним пришвидшеним розвитком нової української літератури.

Зображення галломанії в українській літературі початку XIX століття відбувається через її засудження, викриття негативних наслідків захоплення Францією та усім французьким, і найповніше розкривається в творчості Григорія Квітки-Основ'яненка, в його російськомовних творах: в сатиричних епістолярних нарисах *Письма к издателям* (1816), *Письма к Лужницкому старцу* (1822) та в комедії *Приезжий из столицы, или суматоха в уездном городе* (1827).

У статті на підставі згаданих творів подається аналіз викриття галломанії, що переростає в галлофобію і торкається найрізноманітніших сфер тогочасного життя.

* Corresponding author. E-mail: leboviki@gmail.com

У викритті та засудженні галломанії в творах Григорія Квітки-Основ'яненка найважливіше місце посідає мова. Рівень володіння французькою мовою виконує одночасно й образотворчу функцію як позитивних, так і негативних персонажів із промовистими іменами. Жодний негативний персонаж не володіє належним чином французькою мовою, але намагається навіть своєю рідною мовою говорити з французьким акцентом, або не спілкувалися рідною мовою взагалі.

Виховання та освіта молоді є наступною сферою викриття галломанії в творах Квітки-Основ'яненка шляхом протиставлення державних інститутів та закритих, приватних, створених іноземцями пансіонів, в яких вихователями були переважно французи, але абсолютно відсутнім було уявлення про те, якими якостями має володіти вихователю. У промовистих іменах власниць пансіонів закодована повна характеристика створених у душі галломанії навчальних заходів.

В епістолярному циклі *Письма к издателям* Фалалей Повінухін проходить тернистий шлях від восхвалення галломанії до ствердження запеклої, абсурдної франкофобії.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

галломанія, галлофобія, українська література, ономастика, промовисті імена, Григорій Квітка-Основ'яненко

«Налейте мне еще шампанского стакан,
Я сердцем славянин – желудком галломан!»

Константин Батюшков

Явище, пов'язане з надзвичайною захопленістю Францією, її населенням, французькою мовою, культурою, мистецтвом, звичаями, кухнею тощо, яке у XVIII столітті охопило майже всю Європу, отримало назву *галломанія* від назви кельтських племен *галлів*, які населяли територію Франції дві тисячі років тому. Ця пристрасна повага до всього французького, що виражалася у бажанні всіляко наслідувати французів та звеличувати їх над іншими народами, процвітала у вищих прошарках європейського суспільства епохи Просвітництва.

Юрій Крижанич (1618–1683), хорватський релігійний та політичний діяч, історик, філософ, прихильник слов'янської єдності вже в середині XVII століття у 12-му розділі свого трактату *Політика* писав: «1. Ксеноманія – по-грецьки, [а] по-нашому – чужесказ (чужебісся) – це скажена любов до чужих речей і народів, надмірне, скажене довір'я до чужеземців» (Болтвівець 2023: 28; Крижанич 1970: 170). Крижанич це писав ще не про галломанію, адже в своєму творі він говорить про німців, греків та поляків, і наголошує на тому, що все іноземне виявилось для слов'ян пріоритетнішим, ніж своє власне (Минаков 2022).

В українській літературі XIX століття зображення галломанії тогочасного суспільства зустрічається не часто, що пояснюється, з одного боку, відсутністю вищих верств суспільства та традиційним сільськогосподарським укладом життя українців, адже українське «суспільство ще до дев'ятнадцятого століття втратило заможні привілейовані верстви (шляхту й міщанство) і звелось фактично до селянського стану (за винятком греко-католицького духовенства у Галичині та нащадків козацької старшини на Лівобережжі)»

(Мудрий 2012). З іншого ж боку, до цього також спричинився пришвидшений розвиток нової української літератури.

Зображення галломанії тогочасного суспільства в українській літературі початку XIX століття відбувається через її засудження, викриття негативних наслідків захоплення Францією та усім французьким, і найповніше розкривається в творчості Григорія Квітки-Основ'яненка, в його російськомовних творах. Григорій Квітка-Основ'яненко висміює те, що свого часу Юрій Крижанич характеризував наступним чином: «Це смертоносна чума (чи пошесть) заразила весь наш народ. Адже не злічити збитків і ганьби, які весь наш народ (до Дунаю і за Дунаєм) терпів і терпить через чужесказ (чужебісся). Тобто [через те], що ми занадто довірливі до чужоземців і з ними братаємось і сватаємось, і дозволяємо їм у нашій країні робити те, що вони хочуть. [...] Чужоземне красномовство, краса, спритність, розпещеність, люб'язність, розкішне життя і розкішні товари, неначе якісь звідники, позбавляють нас розуму. Своїм гордим розумом, ученістю, хитрістю, неперевершеною лестивістю, грубіянством і порочністю вони перетворюють нас на дурнів, і ваблять, і спрямовують куди хочуть. Їхня жадібність, неситимість вимагають у нас [наше добро], грабують нас, руйнують. Їхня нещирість і таємна, вічна невгамовна отруйність і підступність б'ють нас, шкодять нам, ставлять нас у відчайдушне становище. Їхня бісівська зарозумілість принижує, ображає, ганьбить, насміхається, обплывує нас і виставляє на ганьбу всім народам» (Болтвівець 2023: 28; Крижанич 1970: 170).

У ранній творчості Квітки-Основ'яненко головним було правдиве, максимально наближене до життя зображення тогочасної дійсності, саме правдиве відображення виявилось для письменника естетичною категорією: «„Списуючи“ неподобства, опукло й правдиво зображуючи їх, він наївно вважав, що цього досить для перемоги над „злом“ – вважають дослідники (Зубков 1978: 12).

У викритті та засудженні галломанії у творах Григорія Квітки-Основ'яненка найважливіше місце посідає мова, адже «нація живе мовою», як проголосив свого часу Іштван Сечені, один із найвизначніших державних діячів Угорщини XIX століття. Мова є інструментом бачення та сприйняття світу. А з середини XVIII століття французька мова стає мовою європейської дипломатії та мовою міжнародного спілкування. Вона стає також мовою приватного листування. Чимало представників вищих прошарків населення навіть своєю рідною мовою намагалися говорити і говорили з французьким акцентом, або не володіли та не спілкувалися рідною мовою взагалі.

Для дворян галломанія була також засобом відмежовування від інших прошарків суспільства. У 70–80-их роках XVIII століття в російському дворянському суспільстві спостерігається вибух галломанії при дворі Катерини II. І хоча після французької революції 1789 року російський уряд вжив цілу низку заходів проти поширення революційного впливу в країні, в кінці XVIII століття у Росію ринув потік французьких емігрантів, які займали посади в різних галузях культури та освіти, і мали серйозний вплив на менталітет російського дворянства кінця XVIII – початку XIX століть. Серед вищих та середніх прошарків населення тогочасної Росії галломанія була наявна до 1917 року, хоча не такою мірою, як у XVIII та XIX століттях. За цей період галломанія часто перетворювалася також на галлофобію, тобто нетерпимість, ненависть і засудження усього французького.

Найповніше сліпе схиляння перед усім французьким в літературній творчості Г. Квітки-Основ'яненка розкрито в сатиричних епістолярних нарисах *Письма к издате-*

лям (1816), *Письма к Лужницкому старицу* (1822) та в комедії *Приезжий из столицы, или суматоха в уездном городе* (1827).

У комедії *Приезжий из столицы, или суматоха в уездном городе* (1827), про яку вчені досі не можуть встановити, чи слугувала вона прикладом для Миколи Гоголя при написанні *Ревізора*,¹ рівень володіння персонажів французькою мовою виконує одночасно й образотворчу функцію як позитивних, так і негативних персонажів із промовистими іменами. Сестра городничого Домна Фомінішна, мову якої разом із мовою дружини стряпчого Матрени Степанівни Кусакої та її доньки майор Милов називає «високопарною чепухою» (1, 85),² перекручує французькі слова: «... я кончу свое гар-пасья» (1, 30), каже вона, промовляючи таким чином *гранд пасьянс*. А Кусакіна на закид своєї надзвичайно манірної доньки, яка вимагає від матері: «Ах, chère maman! Не я ли вас сто раз просила называть меня по-людски, а не по-однодворчески. Что это за ужасное выражение – Евга-ша! Эйжени!... кажется ясно!» (1, 31), теж виправдовується мовою високопарної нісенітниці: «Ведь я не могу руководствовать своею зыблущеюся прононциациею» (1, 32). Вона не спроможна запам'ятати та вимовити запропоноване донькою французьке ім'я, хоча намагається це зробити: «Моя Евгаша... то есть Евжа... (К дочери.) Как? Да, Евжания...» (1, 81). У комедії *Дворянские выборы* (1828) Настасья Філіповна, дружина головного героя Староплутова викривляє назву старовинного, поширеного у Росії XIX століття шотландського народного танцю, утворену від французького *la écossaise*, і називає танець *лакаsez* (1, 111).

Жодний негативний персонаж комедії *Приезжий из столицы...* не володіє належним чином французькою мовою. Шельмуватий псевдо-ревізор Пустолобов питає наглядача повітових училищ, бездарного невігласа Ученосветова, чи він знає французьку мову, і отримує досить несподівану відповідь: «Довольно хорошо, но говорить не могу» (1, 58). І він справді розуміє французьку мову, адже переповідає Пустолобову, про що під час обіду цією мовою торохтіла Ейжені. Зі свого боку псевдо-ревізор Пустолобов, який зовсім не знає французької, отримавши необхідну йому інформацію про фінансовий стан дівчини, проголошує абсолютну нісенітницю, властиву його спілкуванню з керівниками повітового міста: «Видите ли, как умные люди друг друга понимают? Вы знаете и уверены, что я столько же понял все ее французские рассказы... я жил долго во Франции... но вы смекнули, для чего я у вас спрашивал, тонко мне отвечали, и... все кончено. Я вас уверяю, что вы пойдете далеко» (1, 58).

Ейжені завжди вихваляється знанням французької мови, якою вона нібито володіє краще, ніж своєю рідною мовою («этот несносный экипаж, comment... бишь... дрожки... Ах!» (1, 31)). Вона вимагає від Анни Любимової: «Да говорите со мною en français» (1, 33), звинувачує Анну в тому, що Анна вже забула цю мову. Ейжені хизується, що в пансіонах, де вона виховувалася «... ни слова не говорят по-русски, все по-французски, все по-фран-

¹ Детальніше про це дивись: LEVONICS V. 2018 «Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе» и «Ревизор». В кн.: КРОО К. – БОНА Ё. (ред.): *Голоса русской филологии из Будапешта: Литературоведение и языкознание на Кафедре русского языка и литературы Университета им. Лоранда Этвеша*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 150–164.

² Цитати з творів тут і надалі наводяться за виданням: КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО Г. Ф. 1978 *Зібрання творів у семи томах*. Т. 1. Драматичні твори. Київ, Наукова думка; КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО Г. Ф. 1979 *Зібрання творів у семи томах*. Т. 2. Драматичні твори. Рання проза. Київ, Наукова думка. Номер сторінки подано в дужках.

цузски. Ежели бы еще год, я бы совсем забыла этот русский язык» (1, 33). Але Анна відповідає, що забути мову вона не може, адже багато читає, а говорити іноземною мовою треба лише «где нужда требует» (1, 33). Любимова також декілька разів наголошує, що вони з Ейжені якимось чином не однаково «изъясняемся» (1, 33), натякаючи на невідповідне володіння дівчини іноземною мовою.

Показово, що другий позитивний персонаж комедії, майор Милов, на відверте, настирливе та безсоромне залицання Ейжені попереджає її: «Позвольте мне предvarить вас, сударыня: я не говорю и не понимаю по-французски» (1, 80).

Ейжені критикує незрозумілий переклад французьких текстів, надрукованих в модних часописах («дурно переводят наши издатели» (1,32)). І у відповідь на запитання матері, чому в пансіонах вони самі не перекладали разом із вчителями, дівчина пояснює: «Потому что трудно нам было переводить, а мадамы наши отвыкли от своего языка и не могли изъясняться» (1, 32). Не випадково зазначав у своїй статті *Галломания и русский консерватизм* Аркадій Мінаков, що у пансіонах домагалися лише справжньої французької вимови, а не знання мови (Минаков 2022).

Наступною сферою викриття галломанії в творах Г. Квітки-Основ'яненка є виховання та освіта молоді, що теж пов'язано з мовою. У комедії *Дворянские выборы* Староплутів, який повинен був опікуватися своєю племінницею, а насправді обікрав її, скаржиться з приводу того, що освічена дівчина відмовляється виходити заміж за Кожедралова: «Просветили девку на свою беду да с нею и не сладим» (1, 109). А «просвітили» її в інституті, і це виявилось помилкою, адже «В пансионе бы дороже расходы показывал, да и вышло бы на наш лад» (1, 107).

У творах Григорія Квітки-Основ'яненка не випадково простежується протиставлення державних інститутів та пансіонів, що функціонували в ті часи, тобто закритих, приватних, створених іноземцями закладів освіти, назва яких походить від французького слова *pension* зі значенням *плата за утримання*. Світ таких навчальних закладів був добре відомий письменнику: саме він заснував на Слобожанщині Інститут шляхетних дівчат на чверть століття раніше, ніж такий заклад з'явився у Києві. А однією з класних дам інституту була Анна Григорівна Вульф, вихована у знаменитому Петербурзькому училищі ордена Святої Катерини, з якою письменник одружився у 1820 році. Анна Григорівна стала не тільки його музою, першим читачем та радником у літературних справах, але письменник назвав її ім'ям своїх найбільш привабливих героїнь та присвятив дружині свою найвідомішу повість *Маруся* (1834) (Рудяченко 2024).

В енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрона в статті під назвою *Галломания та галлофобия* зазначено, що тогочасна мода вимагала, щоби в пансіонах все відбувалося на французький лад, і щоб вихователями були переважно французи; але при цьому абсолютно відсутнім було уявлення про те, якими якостями має володіти вихователь (Галломания и галлофобия). І ось як зображає це Квітки-Основ'яненко в комедії *Приезжий из столицы, или суматоха в уездном городе*. Євгаша-Ейжені вихваляється перед Анною Любимовою: «В два года я была в трех пансионах: у мадам Вашер, у мадам Гросваш, у мадам Торшон, и везде ни слова по-русски... и даже русской книги в руки не брала» (1, 33). У промовистих іменах власниць пансіонів, «вчителів, вихователів», які готують шляхетних дівчат до життя у вищому світі, закодована повна характеристика створених в душі галломанії навчальних заходів. Номінації трьох класних дам містять у собі велику кількість інтригуючих промовистих конотацій. Так само як прізвище колишнього кучера Вральмана

в комедії Д. Фонвізіна *Недоросль*, який за 300 карбованців обіцяє навчити французької мови та всіх інших наук. Ім'я мадам Вашер (*Vacher*) у комедії Квітки-Основ'яненка в першому значенні французької лексеми – це *пастушка корів*. Крім того, іменник *vacher* ще використовується в розмовному та фамільярному стилі у значенні *неук, невіглас, недоук*. Зрозуміло, що цей онім не дуже схвально характеризує вихованок навчального закладу. А ім'я мадам Гросваш (*Grosse vache*), тобто *товстої/великої корови*, так само характеризує власниць та вихователюк навчальних закладів. Ім'я третьої класної дами, мадам Торшон (*Torchon*), утворене від французького слова *ганчірка* (варто згадати переносне значення російського іменника *тряпка*), і використовується також у сенсі *жінки легкої поведінки, нечепури* і навіть *простирадла*. Таким чином, перекласти закодовані конотації у промовистих іменах «жриць науки, мудрості та вишуканого смаку», які виховують шляхетних дівчат, можна таким чином: товсті корови готують неотесаних молодих корів стати покидьками суспільства. Таким чином, одним із наслідків іноземного виховання стає моральний розклад дворянської молоді. Саме такий висновок робить опікун Анни, Отчетин у кінці комедії, коли усі відвертаються від Ейжені: «Вот плоды воспитания вашерок, и торшонок, и подобных им» (1, 96).

Цікаво, що Квітка-Основ'яненко у своєму російськомовному сатиричному романі *Пан Халявський* (1839), про який В. Г. Белінський писав: «Кто смешлив от природы, советуем не читать „Пана Халявского“, если боится заболеть от хохота: уморительнее ничего нельзя выдумать» (Белинский 1978: 462), також згадує мадам Гросваш: «Тут все, написанное мною, моя невестка, второго сына жена, женщина модная, воспитанная в пансионе мадам Гросваш, зачернила так, что я не мог разобрать, а повторить – не вспомнил, что написал было. Ну, да и нужды нет. Мы и без того все знаем все. Гм!» (Квітка-Основ'яненко 1955: 16).

А в третьому листі до Лужницького старця зустрічається ще мадам *Sans-Dents*, або *Сан-Дан*, у перекладі – *беззуба*. Мадам Сан-Дан знущається з дівчат, морить їх голодом, нічому не вчить. Надзвичайно худі вихованці вміють лише танцювати та робити кніксен перед гостями. А Фалалей Повінухін виправдовує мадам: «да кто из нас без греха? Кому разобрать, кто чем во Франции был?» (2, 327).

Промовистим онімом, ім'ям Фалалей Повінухін підписував автор листи видавцям та Лужницькому старцю, в яких перетворення життя на французький лад Квітка-Основ'яненко доводить до абсурда.

У «Письмах к издателям» провінційний поміщик Фалалей Повінухін звертається до видавців «Украинского вестника», створюючи «складну комунікаційну ситуацію», адже сам Квітка був одним із цих видавців часопису, який виходив досить значним на той час накладом 500 екземплярів і розповсюджувався передплатою на всій території Росії. Листи адресовані широкому колу читачів і суть їх «полягає в неприйнятті не соціально-політичного устрою імперії взагалі, а певних реалій дійсності, опонентом до носіїв яких виступив (Мирошніченко 2015: 60–61).

Ім'я Фалалей у російській сатиричній літературі XVIII століття було символом невігластва і неуктва. Є. Г. Вербицька наголошувала, що «поміщик Фалалей Повінухін – це продовження новиківської традиції і в жанрі листів, і в імені Фалалей, що начебто перейшов, постарівши, від Новікова до Квітки» (Вербицька 1968: 19). Значення свого імені підкреслює навіть сам поміщик: «Что я Фалалей – то уже доказано, и никто против того не поспорит» (2, 304).

В ілюстрованому енциклопедичному історико-побутовому словнику Л. В. Беловинського при визначенні галломанії стверджується, що це спосіб життя і форма поведінки, сформовані різко виокремленим захопленням усім, що, як передбачалося, було притаманне французам (Беловинський 2007: 115). Із листів Фалалей вимальовується саме таке, не настільки реальне, наскільки уявне ставлення до життя французів, що призводить до трагічних наслідків, адже «патріархальний уклад життя провінційного сімейства під впливом авантюриста-іноземця без роду та племені, а також без належної освіти змінюється на псевдоевропейський» (Мірошніченко 2015: 62).

У Фалалей Повінухіна в родині живе вихованка, Дуняша, і для неї шукають вихователя-француза, тому що «иностранное-то она еще ничего не знает; хоть бы болтать немного приучилась. Ну что с нею без того? Вывезем в люди, а она будет пень пнем!» (2, 305). Тобто знову все починається з необхідності забезпечити освіту та навчити мови, навіть без вміння читати або відповідної французької вимови.

Фалалей звертається до видавців часопису «Вісник» із проханням знайти іноземця, начебто француза, що возив їм хліб у Харкові. Дуже чітко формулює вимоги до вихователя: «Должность его: Дуняшу в два года выучить болтать хотя употребительные в публике слова; до правильного выговора дела нет – в свете понатрется. Когда г. мусье может учить читать – то хорошо; а когда нет – то и не нужно. Булочницу моей жены выучить по-своему печь хлебы; по вечерам с женою раскладывать *гранду а пасьйон*. А в пользу мою только и прошу, чтоб, псая Яшку поучил, как запаривать корм собакам: француз должен все знать...» (2, 305).

І ось у дім Фалалей приходять бідно одягнений, стрункий, спритний і, отже – на думку Повініхіна – розумний чоловік. Історія француза, яку переповідає Фалалей, свідчить про те, які брехуни та негідники зловживали галломанією тогочасного суспільства: «Тут он с полчаса высчитывал свои прозвания и родословную; вышло, что он старой французской граф, а новой барон; повредив нечаянно лапку постельной собачки, принадлежавшей любовнице камердинера секретарского, который служил при докладчике первого министра, был он сослан куда-то, подобно как у нас в Сибирь; потом, когда покойник Наполеон вышел в люди, то и все ссылочные стали также в чести, и он опять достал себе через несколько чинов один огромный. После замирения пустился вояжировать; а неподалеку от нашего села люди его бросили, уехали, и он остался почти как при рождении своем; вот в коротких словах его длинная история» (2, 306).

Номінація персонажів і в цьому випадку виконує образотворчу функцію, адже мосьє Леконт «по великодушью своему» (2, 307) дуже швидко прибрав до рук усе хатнє господарство Фалалей та «созвал всю дворню, приказал барыню называть мадам, Дуняшу – мадемоазель, меня – Фалурден [Не тот ли же Фалалей, да только по-французски?... – Falourdin?], а себя – мосьє Леконт» (2, 308). Французький іменник *falourde* означає в'язку з чотирьох або п'яти коротких полін, що використовують для розпалювання багаття. У другому ж значенні слова – це колишній в'язень під наглядом. Перше значення іменника актуалізує характеристику дуже нерозумної людини (дубина), яке разом із другим значенням вимальовує своєрідну «ономастичну кар'єру» персонажа: Фалалей–Фалурден із наївного дурня переростає в злочинця.

Француз-мажордом вводить в оману поміщика, заявляє, що буде вчити Дуняшу «из жалости, без всякой платы», але «чтобы не унижить чести великой нации» (2, 307), буде брати для свого камердинера 2000 рублів на рік! Зрештою Мосьє Леконт розоряє Фала-

лея, оселяється в його кімнатах, відбирає його одяг, годинник, табакерку тощо. Француз пропонує відкрити «кружевную фабрику» з метою лопатою гребти гроші, та щоб жінки ходили «в поан де л'ансонах» (2, 310), тобто одягали алансонські мережива, назва яких походить від назви міста Алансон у Франції, де ці мережива виробляли у XVIII столітті. Мажордом-пройдисвіт вирішує, що займатися землеробством не варто, він продає скот, вино збуває за півціни, зате оптом, та ще «чтоб больше успеть в их образовании, то пригласил он из Москвы свою родную сестру, по прозванию мадам Пур-ту, преловкую, пресветскую и превеселую женщину» (2, 311). Результатом діяльності француза стає повний економічний крах поміщика та розпад його родини.

У листах до видавців Квітка-Основ'яненко показує, як Фалалей нібито і бачить усі спрямовані проти нього, його родини та майна хитрощі та витівки французів, але сліпа галломанія виправдовує все, навіть те, що суперечить здоровому глузду. Показовим прикладом може бути опис діяльності «рідної» сестри Леконта в родині Фалалея. Мадам Пур-ту «начала с жены, засадила ее в такую шнуровку, что бедная, – ей! по человечеству говорю, – едва дышит; остригла волосы на голове почти догола; напугала всякого вздору и – между нами будь сказано – сделала ее похожую на пугало в горохе. Дуняшу также завинтила в шнуровку и – нельзя сказать, одела – а, правильнее скажу, раздела: потому что руки, шея, грудь и многое кое-что у ней открыто и не закрыто. Зато ведь уж в последней моде; где бы нам это без французского просвещения увидеть!» (2, 317–318).

У кінці твору для повного викриття мерзенності дій Леконта Григорій Квітка-Основ'яненко знову звертається до засобів промовистої ономастики та абсурду. Відомого Фалалею француза Леконта (іменник *le cont* французською означає *граф*) впізнає офіцер, справник повіту: «Ах! да это гг. Роуасре!» (2, 317). І це ім'я виявляється промовистим зі значенням *брудна, потворна, мерзенна людина*, що також підтверджує історія, що її розповів Фалалею справник: «... когда их гнали из России, я, служа в Н полку, увидел около одного издохшего и недоеденного француза трех скелетов; из них два уже околели, а последний еще догрызал отрезанный нос товарища своего и уже костенел от холода. Из жалости приказал я своим гусарам взять его, отогреть, одеть и оставить при мне. Что ж за анекдот после рассказывала нам эта отогретья змея? Мы услышали от него, что в крайности продал он своего родного отца, бывшего с ним в армии, крестьянам одной деревни за кусок хлеба и что мы его взяли при трупе брата его, у которого он, отрезав нос, лакомился...» – «Правда, отец мой, – перервал я, – слышал я от бывших у нас в плену сих *себяедов*, что изо всей французятины нос есть самая вкусная, лакомая и деликатная вещь» (2, 317–318).

Отже Фалалей Повінухін в *Письмах к издателям* проходить тернистий шлях від восхвалання галломанії «Однако ж подлинно французы редкой народ! [...] Нет таки, правду сказать, великая нация, великие люди!» (2, 307) до запеклої франкофобії: «Чтоб сквозь землю провалились все французские Леконты, маркизы, бароны, мусьи, мадамы, мамзели с их кружевами, машинами, станками, нитками! чтоб отныне и до века всякой человек – хоть крошечку честный – боялся прикоснуться, как к чуме, ко всему французскому в воздухе, земле, огне и воде!» (2, 314–315). Саме тому цілком виправданий висновок історика російської літератури XIX століття А. Д. Галахова, який писав: «Сатире и комедии легко было собирать обильную поживу с галломании» (Галахов 2011: 6). Цього ж висновку можна дійти, прочитавши російськомовні твори Григорія Квітки-Основ'яненка.

ЛІТЕРАТУРА

- Белинский В. Г. 1978 Сочинения Основьяненка. Пан Халявский. В кн.: Белинский В. Г. *Собрание сочинений в девяти томах*. Том третий. Статьи, рецензии и заметки. Февраль 1840 – февраль 1841. Москва, Художественная литература. 461–462.
- Беловинский Л. В. 2007 *Иллюстрированный энциклопедический историко-бытовой словарь русского народа XVIII – начало XX в.* Москва, Эксмо. [on-line] https://azbyka.ru/otechnik/assets/uploads/belovinskij/slovar_g.pdf [12-12-2024]
- БОЛТИВЕЦЬ С. 2023 Ксеноманія у шатах ксенофобії: залякування заради чужинського панування. *Психологія і суспільство* 1, 26–35.
- ВЕРБИЦЬКА Є. Г. 1968 Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. *Життя і творчість*. Харків, Харківський університет.
- ГАЛАХОВ А. Д. 2011 *История русской словесности, древней и новой*. 2т. Санкт-Петербург.
- ГАЛЛОМАНИЯ И ГАЛЛОФОБИЯ 1890–1907 *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. В 86 томах с иллюстрациями и дополнительными материалами. Санкт-Петербург, Семеновская Типо-литография (И. А. Ефрона). [on-line] <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/007/025/25074.html> [12-12-2024]
- ГУРОВ И. 2014 *Феномен чужебесия и предательства в российской истории и культуре (Статья I)*. [on-line] <https://zapadrus.su/rusmir/istf/1160-fenomen-chuzhebesiya-i-predatelstva-v-rossijskoj-istorii-i-kulture-ctatya-i.html> [12-12-2024]
- ЗУБКОВ С. Д. 1978 Григорій Квітка-Основ'яненко. В кн.: Квітка-Основ'яненко Г. Ф. *Зібрання творів у семи томах*. Том перший. Драматичні твори. Київ, Наукова думка.
- КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО Г. Ф. 1978 *Зібрання творів у семи томах*. Т. 1. Драматичні твори. Київ, Наукова думка.
- КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО Г. Ф. 1979 *Зібрання творів у семи томах*. Т. 2. Драматичні твори. Рання проза. Київ, Наукова думка.
- КРИЖАНИЧ Ю. 1997 *Политика*. Москва, Новый Свет.
- МИРОШНИЧЕНКО О. 2015 *Автор та його комунікаційні маски в «Письмах к издателям» (1816–1817 pp.) Григорія Квітки-Основ'яненко*. Діалог: Медія-студії. Вип. 20. 57–67. [on-line] <http://dms.onu.edu.ua/article/view/168371/168163> [12-12-2024]
- МИНАКОВ А. 2022 *Галломания и русский консерватизм*. [on-line] <https://rusnasledie.info/gallomaniya-i-russkij-konservatizm> [12-12-2024]
- МУДРИЙ М. 2012 *Українське суспільство XIX століття: традиційні зв'язки і новочасні виклики*. [on-line] https://zaxid.net/ukrayinske_suspilstvo_hih_stolittya_traditsiyini_zvyazki_i_novochasni_vikliki_n1266978 [12-12-2024]
- РУДЯЧЕНКО О. 2020 *Квітка-Основ'яненко. I. Оживлений любов'ю*. Укрінформ. [on-line] <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3075025-kvitkaosnovanenko-i-ozivlenij-lubovu.html> [12-12-2024]

VIKTÓRIA LÉBOVICS

Department of Ukrainian Studies, Institute of Slavonic and Baltic Philology,
Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary

Gallomania in the Russian works of Hryhorii Kvitka-Osnovianenko

The phenomenon associated with an extraordinary fascination with France, French people, French language, culture, art, habits, etc., which spread throughout Europe in the eighteenth century, was called ‘Gallomania’ after the Celtic tribes of *Gauls* who inhabited the territory of France two thousand years ago. This passionate adoration of French, which was expressed in the desire to imitate them in every way possible and to exalt them above other nations, flourished in the highest strata of European society during the Enlightenment. Gallomania was also a means of distinguishing nobility from other strata of society. Later, in many cases, it turned into gallophobia, i.e. intolerance, hatred and condemnation of everything French.

Depiction of gallomania in the Ukrainian literature of the nineteenth century is rare, which is explained by the absence of upper classes of the society and the traditional agricultural way of life of Ukrainians, as well as the accelerated development of the so called new Ukrainian literature of the time.

The portrayal of gallomania in early nineteenth-century Ukrainian literature is made through its condemnation, exposing the negative consequences of the fascination with France and everything French, and is most fully revealed in the works of Hryhorii Kvitka-Osnovianenko, primarily in his Russian works: in the satirical essays *Letters to Publishers* (*Письма к издателям*, 1816), *Letters to the Elder of Luzhnytsia* (*Письма к Лужницкому старцу*, 1822), and the comedy *The Newcomer from the Capital, or the Hubbub in the County Town* (*Приезжий из столицы, или суматоха в уездном городе*, 1827).

Language plays a crucial role in the exposure and condemnation of gallomania in the works of Hryhorii Kvitka-Osnovianenko. The level of proficiency in French serves both as a figurative function for both positive and negative characters with eloquent names. None of the negative characters speaks French properly, but they try to speak even their native language with a French accent, or they do not speak their native language at all.

The upbringing and education of young people is the next area in which Kvitka-Osnovianenko exposes gallomania by contrasting public institutions with closed, private schools run by foreigners, where teachers were mostly French, but there was absolutely no idea of what qualities a teacher should have. The eloquent names of the owners of the private schools encode a complete description of the educational activities created in the spirit of gallomania.

In his *Letters to the Publishers*, Falaley Povinukhin goes through a thorny path from praising gallomania to affirming fierce, absurd francophobia.

Keywords: gallomania, gallophobia, Ukrainian literature, onomastics, eloquent names, Hryhorii Kvitka-Osnovianenko

Open Access. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited, a link to the CC License is provided, and changes – if any – are indicated. (SID_1)